

Sami Moisio Segregaatio Helsingissä

Venla Bernelius:

Eriytyvät kaupunkikoulut: Helsingin peruskoulujen oppilaspothjan erot, perheiden kouluvalinnat ja oppimistuloksiin liittyvät aluevaikutukset osana kaupungin eriytymiskehitystä, Helsingin kaupungin tietokeskuksen tutkimuksia 2013:1, Helsinki, 2013. (223 s.)

Venla Berneliuksen kaupunkitilan muutosta käsittelevä väitöskirja pureutuu maantieteen tieteenalan näkökulmasta jatkuvasti ajankohtaiseen aihepiiriin: tilalliseen erilaistumiseen. Tutkimus sijoittuu soveltavan kaupunkimaantieteen alalle, ja siinä ammennetaan monitieteisen segregaatiotutkimuksen käsitteistä ja tuloksista.

Keskeinen tutkimusta ohjaava ajatus on, että Helsingin alueellisen eriytymisen ja oppilasalueiden sekä koulujen oppimistulosten erojen välillä on yhteys. Toisin sanoen alueellinen eriytyminen ei ainoastaan ilmene tilastollisessa tarkastelussa koulujen eriytymisenä, vaan koulut toimivat potentiaalisesti myös alueellisina eriyttäjinä, mikä ilmiö aiheuttaa osaltaan huono-osaisuuden ja miksei myös hyväosaisuuden kasaantumista. Kun kouluvalinnat tuodaan tähän asetelmaan mukaan, muodostuu väitöskirjan päätematiikka: tutkimus siitä, eriyttääkö segregaatio koulujen oppimisympäristöä ja -tuloksia, lisäävätkö kouluvalinnat koulujen eriytymistä – ja voidaanko eriytymisen osoittaa vaikuttavan oppilaiden tuloksiin niin kutsuttujen kouluvaikutusten kautta. Näihin kysymyksiin Bernelius vastaa tilastollisen käsittelyn perusteella.

Peruskouluaineistoista ammentavalle tutkimukselle Suomi tarjoaa hedelmällisen tutkimuskontekstin, koska sosiaaliset etäisyydet ja kaupunkiseutujen erilaistuminen ovat täällä selvästä kasvutendenssistä huolimatta melko maltillisia. Vaikka kuluneiden seitsemän vuoden aikana suomalaisten peruskoulujen oppimistuloksissa on todettu tapahtuneen notkahdus ja vaikka sekä koulujen että oppilaiden osaamiserot ovat kasvaneet, Suomi tunnetaan yhtenä OECD:n epävirallisesti akreditoituna PISA-mallimaana, jossa koulujärjestelmä tuottaa hyviä tuloksia. Peruskoulut ovat suhteellisen tasalaatuisia valtakunnan tasolla. Luottamus tasalaatuiseseen kouluverkkoon ja tätä piirrettä ylläpitävään lähikouluperiaatteen muodostaa kansallisen koulutuspolitiikan kulmakivenä.

Berneliuksen väitöskirjassa huomio siirretään kuitenkin valtion koko alueperustasta pääosin Helsingin seudulle, missä väkiluku lisääntyy osin

maahanmuuton seurauksena ja alueiden väliset erot korostuvat. Seututasolle siirryttäessä käsitys peruskoulujen tasalaatuisuudesta voidaan asettaa uudenlaisen tarkastelun kohteeksi. Helsingistä löytyy oppimistuloksiltaan Suomen paras opinahjo, mutta myös heikkotasoinen koulu. Koulujen oppilasalueiden väestön eriytyminen on Helsingissä rajumpaa kuin muissa pääkaupunkiseudun kunnissa.

Berneliuksen ratkaisu tutkia kaupungin eriytymiskehitystä Helsingin peruskoulujen oppilasalueiden sekä koulujen oppimistulosten eriytymisen näkökulmasta on kannatettava. Tutkijaa on kiinnostanut se, onko Helsingissä käynnissä kouluja koskevia ja koulujen kautta eteneviä alikehityksen kierteitä, joissa alueiden ja koulujen yhteinen dynamiikka tuottaa maantieteelliseltä ja sosiaaliselta toimintaympäristöltään poikkeuksellisen vaikeassa tilanteessa toimivia koulu yhteisöjä. Näin ollen olisi mahdollista, että koulujen oppimistuloksissa esiintyvä huono-osaisuuteen viittaava kehitys alkaisi voimistua entisestään myös koulun asuinalueella. Koulujen eriyttäjäroolin pohdinnan yhteydessä tekijä toteaa kuitenkin viisaasti, että kouluilla on tehdyn tarkastelun perusteella ainakin *potentiaali* toimia asuinalueiden eriytymisen kiihdyttämisessä. Tämän pidemmälle menevää tulkintaa ei olisi ollut mahdollista tehdä.

Väitöstutkimus koostuu perusteellisesta yhteenveto-osasta, neljästä vertaisarvioinnin läpikäyneestä tieteellisestä artikkelista sekä kahdesta tutkimuksen yhteiskunnallisesta sovelluksesta. Yhteiskunnallisten sovellusten liittäminen väitöskirjaan on monessa suhteessa poikkeuksellista.

Berneliuksen tuntee hyvin alansa tutkimuskirjallisuuden. Osin makuasia on se, missä laajuudessa tilan sosiaalista erilaistumista koskevan tutkimuskirjallisuus olisi tullut alun synopsiksessa käsitellä. Nähdäkseni eritoten David Harveyn teos *Social Justice and the City* olisi kuitenkin tullut mainita, toimihan kyseinen urauurtava teos monessa suhteessa temaattisena (vaikkei ehkä metodologisena) suunnannäyttäjänä myöhemmille kau-

punktitilan erilaistumista tai suoranaista polarisaa-tiota koskeville tutkimuksille, joihin Berneliuksen viittaa.

Koska väitöskirjan keskeinen teema on kau-pungin alueellisen eriytymisen ja koulujen oppi-mistulosten eriytymisen välinen kytkös, tuo tarkastelu universaalisuutta ja niin kutsuttua mahdollisuuksien tasa-arvoa koskevaan aihepiiriin tärkeän tilallisen näkökulman. Tulee osoitetuksi, että kaupunkitilan etnisellä ja sosio-ekonomisella eriytymisellä on tilastollisesti erittäin merkittävä yhteys oppimistuloksiin jopa suhteellisen voimakkaan tasaamiseen pyrkivän yhteiskuntapolitiikan luonnehtimassa Suomessa ja että olemassa ole-valla järjestelmällä tätä eriytymistä ei ole pystytty estämään. Tällä tuloksella voi olettaa olevan myös kansainvälistä merkitystä. Samoin uskon relevanssia olevan myös niillä havainnoilla, joita tutkija on tehnyt koskien kouluvalintojen vaikutusta koulu-jen eriytymiseen sekä niin sanottua kouluvaiku-tusta oppilaiden suorituksiin ja asenteisiin. Berneliuksen kouluvalintojen vaikutuksista esittämät tulokset haastavat suomalaisen koulutuspolitiikan arvelun sen suhteen, että kouluvalinnat eivät ole pääkaupunkiseudulla kouluja eriyttävä käytäntö.

Bernelius esittää yhtenä tutkimustuloksena koulujen ja asuinalueiden segregaatioprosessin perusolotilavuudet. Hänen mukaansa alueellinen väestörakenteen eriytyminen (sosioekonominen ja etninen) johtaa koulujen oppilaspohjan eriytymi-seen (joka on osin kouluvalintojen seurausta), joka puolestaan johtaa koulujen oppimistulosten ja maineen eriytymiseen (ja tätä kautta saavat aikaan kouluvalintaa). Tämän puolestaan esitetään saavan mahdollisesti aikaan perheiden muuttopäätöksiä, mikä prosessi entisestään vahvistaisi väestöraken-teen alueellista eriytymistä. Tämä jälkimmäinen väite jää kuitenkin vielä arveluksi, sillä väitteen to-denperäisyyden selvittämiseen tarvittavaa aineistoa ei Berneliuksella ole ollut käytössään.

Bernelius on tiettyjen muuttujien yhteydet tunnustettuaan ja mahdollisia kausaalisuhteita arvioidessaan tullut johtopäätökseen, että Helsingissä hahmottuu dynaaminen, etenevä segregaatioprosessi, jossa eriytyminen yhdellä ulottuvuudella ruokkii eriytymistä toisaalla, ja syntyneet erot syventävät edelleen myös alueiden välisiä jakoja. Tunnistetusta moniulotteisesta segregaatioproses-sista huolimatta Helsingissä eivät jakauman ala-pään oppilasalueetkaan ole vielä ajautuneet kumu-latiivisen heikkenemisen leimaamaan alikehityksen kierteseen.

Tämän etenevän eriytymisen perusta on pai-kannettavissa tutkijan mukaan rakenteelliseen

eriytymiseen eli väestöltään jakaantuneisiin naapu-rustoihin. Näin Bernelius esittää, että helsinkiläis-koulujen keskimääräisiä tuloksia on mahdollista ennustaa sekä oppilaspohjan sosioekonomisella taustalla että sijaintialueen väestön piirteiden pe-rusteella. Tähän voidaan vielä lisätä tutkimukses-sa esitetty havaintomateriaali kouluvaikutuksesta Helsingissä, mikä viittaa ennen muuta oppilaspoh-jaltaan poikkeuksellisen hyvässä asemassa olevien koulujen tulosten paranemiseen.

Venla Berneliuksen tutkimuksessa ei ole ratkai-sevia puutteita. Joitakin kriittisiä huomioita voi silti tehdä. Yksi niistä koskee työn lähtökohtien ja eritoten eriytymisen yhteiskuntapolitiikan yllättä-vän niukkaa käsittelyä. Tämä niukkuus on yllät-tävää, koska eriytymisen teema on aivan keskei-nen työn kysymyksenasettelun kannalta ja koska erilaisissa poliittisissa järjelyyn tavoissa ihmisten ja alueiden välillä tapahtuva eriytyminen mielletään, arvotetaan ja selitetään eri tavoin. Bernelius viit-taa eriytymisen negatiivisiin vaikutuksiin yksilöille ja (kansan)taloudelle, mutta pohtii lopulta vähän tutkimuksensa lähtökohtien poliittisia sidoksia.

Esitin väitöstilaisuudessa myös joitakin työn käsitteelliseen koherenssiin liittyviä seikkoja, jotka jonkin verran häiritsivät tutkimuksen lukemista. Yhtäältä nostin esille osin epäselvän käsitteyhtey-den työssä viljalti mainittujen rakenteiden, meka-nismien ja prosessien välillä. Toisaalta maantieteen keskeinen peruskäsite alue jää työssä yllättävän vähälle huomiolle ja saa monta merkitystä. Yhtääl-tä alue näyttäytyy oppilasalueena – ehkä nimen-omaan naapuruston merkityksessä. Tässä kohden Bernelius toisin sanoen mieltää lähikoulujärjestel-mään kuuluvat ylä- ja alakoulujen oppilasalueet ihmisille merkityksellisinä elletyinä kokonaisuuk-sina. Tämä on toki ymmärrettävä valinta kun tut-kimuksen pääaineisto on koulukohtainen. Mutta olisin kuitenkin toivonut, että koulua olisi vielä enemmän pyritty käsitteellistämään nimenomaan alueellisena instituutiona, jonka toiminnalla on paitsi alueellinen luonne myös mahdollisia alueel-liseen rakenteeseen liittyviä konstitutiivisia ulottu-vuuksia.

Oppilasalueiden toiminnallisuuden ja arkipäi-väisen merkityksellisyyden korostus toimii tut-kimuksessa nähdäkseni lähinnä perusteluna sil-le, että kyseinen ”alue” on valittu tutkimukseen vertailun mahdollistavaksi tilastoyksiköksi. Tämä kahden aluekäsitteen ero korostuu viimeistään siinä vaiheessa kun ”alue” nousee tutkimuksessa esiin eräänlaisena tuloksena. Bernelius näet esittää analyysinsä perusteella, että huono-osaisuus on alkanut Helsingissä ryvästyä eli on muodostunut

eräänlaisia suuralueita. Lukija kysyykin tässä vaiheessa sitä, mikä suhde tunnistetulla ryvästymisellä ja sitä kautta tapahtuvalla alueellistumisella on lopulta ihmisen arkielämän tilallis-toiminnalliseen jäsentymiseen, johon termillä oppilasalue alun perin viitattiin. Argumentti on tuskin kuitenkaan se, että huono-osaisuuden ryvästymisen johtaisi uusin toiminnallisten tai ihmisten merkityksenannon näkökulmasta arkielämää jäsentävien kokonaisuuksien muodostumiseen.

Myös alueiden ja niiden muodostumisen tietty historiattomuus leimaa tutkimusta paikka paikoin. Eikö kuitenkin ole niin, että 1900-luvulla maankäytön ja asuntopolitiikan kautta luodut seudulliset aluerakenteet ovat se sitkeä perusta, johon segregaatioilmiö on 1990-luvulta lähtien kiinnittynyt tai joka tuon ilmiön on tehnyt ylipäättään mahdolliseksi?

Kuten hyvässä tutkimuksessa on tapana, Berneliuksen työssäkään katsotaan tulevaisuuteen. Pidän ansiokkaana sitä, että tekijä suhtautuu kriittisesti olemassa olevaan alue- tai naapurustovaikutuksia koskevaan kirjallisuuteen ja esittää tutkimusartikkeissa lukuisia eritoten aineistoja koskevia huomioita, jotka voivat jatkossa edesauttaa sen tutkimista, mikä itsenäinen vaikutus ”alueella” todella on koulujen oppilaisiin, heidän oppimistuloksiinsa, tulevaisuuteensa ja ylipäättään hyvinvointiin liittyviin seikkoihin. Kausaliteettien etsiskelyyn ja tunnistamiseen pyrkivässä yhteiskuntatutkimuksessa on aina haasteena se, että ei tehdä tulkintoja, joihin aineisto ei anna mahdollisuutta. Pidän Berneliuksen työn yhtenä vahvuutena nimenomaan sitä, että tulkinta on pääsääntöisesti reflektioivaa ja oman aineiston toisten tutkijoiden tekemiin havaintoihin suhteuttavaa. Tutkimuksen taustalla

näky professori Mari Vaattovaaran johtaman tutkimusryhmän luonteva vaikutus.

Väitöskirjasta syntyy vaikutelma taiten laaditusta ja sujuvaan ajatustyöhön pohjautuvasta tutkimuksesta, jossa perusosat ovat kohdallaan. Berneliuksen tutkimus vastaa hyvin esittämiinsä kysymyksiin ja avaa tukuittain uusia. Uskon, että työ löytää hyvin akateemisen lukijakunnan ja siihen tullaan viittaamaan suomalaisessa tutkimuskirjallisuudessa runsaasti. Vaikka Bernelius ei tutkimuksessaan pyri suoranaisesti neuvomaan päätöksentekijöitä tai tarjoamaan helppoja ratkaisuja vaikeisiin ongelmiin, hänen väitöskirjallaan on ollut ja tulee jatkossa olemaan kaupunkipoliittista merkitystä.

Monissa eurooppalaisissa kaupungeissa viime vuosina esiintynyt sosiaalinen levottomuus on saanut Suomessakin aikaan keskustelua siitä, onko eritoten pääkaupunkiseudulla tapahtumassa jotakin sellaista, joka voi johtaa haitallisiin yhteiskunnallisiin seurauksiin. Tässä suhteessa Berneliuksen väitöskirjassakin käsitelty idea alikehityksen kierteistä toiminee päätöksentekijöiden suuntaan jonkinlaisena pelottimena. Tuohon teoriaan kuuluu ajatus eräänlaisten kriittisten alueellisten kynnyksarvojen ylittymisen ja alueellisen kurjistumisen välisestä suhteesta – eli segregaation taipumuksesta kiihtyä ja ruokkia itse itseään. Tällainen kriittisiä raja-arvoja sekä palautemekanismeja koskeva ajattelu muistuttaa etäisesti sukupuuttoja koskevan ympäristötutkimuksen logiikkaa. Kaupunkitilan erilaistumisessa mahdolliset palautemekanismit eivät kuitenkaan ole millään tavalla ”luonnollisia” vaan liittyvät väistämättä yleiseen yhteiskuntapolitiikkaan ja päätöksentekoon. Tuota päätöksentekoa historiallisesti luodut rakenteet ja aatteelliset suuntaukset oleellisesti ohjaavat.